

Mgr Barbara Łukaszewicz
Centrum POLONICUM
Wydział Polonistyki UW

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Wyrażanie emocji negatywnych w polonistycznej praktyce glottodydaktycznej

napisanej pod kierunkiem dr. hab. Piotra Garncarka

Niniejsza rozprawa stanowi pierwszą pracę w całości poświęconą zagadnieniu wyrażania emocji negatywnych w kontekście nauczania języka polskiego i kultury polskiej jako obcych. Na gruncie glottodydaktyki polonistycznej nie pojawiała się dotychczas opracowanie, którego głównym celem byłaby gruntowna analiza teoretyczna i opis badań poświęconych znajomości sposobów wyrażania emocji negatywnych przez cudzoziemców uczących się polszczyzny. Wypełnienie tej luki było główną motywacją napisania rozprawy. Nauczając języka polskiego cudzoziemców – również tych na najwyższych poziomach zaawansowania językowego – zauważyłam, że niejednokrotnie mają oni problemy ze zrozumieniem używanych zwrotów i reakcji związanych z wyrażaniem emocji negatywnych, takich jak złość, oburzenie czy irytacja. Uważam, że wielość możliwości wyrażania emocji za pomocą języka powinna być uwzględniana w procesie nauczania języków obcych.

Praca składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, spisów: diagramów, ilustracji, schematów, tabel i wykresów oraz trzech aneksów. Rozdziały pierwszy i drugi tworzą część teoretyczną, rozdziały trzeci, czwarty i piąty – część analityczno-badawczą, natomiast rozdział szósty zawiera propozycje rozwiązań dydaktycznych.

We wstępie pokrótce określiłam status emocji jako zagadnienia naukowego, który dominował niegdyś w nauce, a także wzmożone zainteresowanie tym tematem w latach 80. i 90. XX wieku. Zwrot afektywny sprawił, że emocje zaczęto postrzegać jako jeden z najistotniejszych czynników oddziałujących na człowieka, jego działania i relacje z innymi, co przyczyniło się do zwiększenia liczby publikacji poświęconych emocjom. Przedstawiłam również układ zagadnień omawianych w dysertacji i decyzje terminologiczne podjęte na potrzeby pracy. Postawiłam następujące hipotezy:

1. Wychodząc z logicznego założenia, że im wyższy poziom zaawansowania językowego, tym większa umiejętność rozpoznawania i wyrażania rozmaitych stanów, przypuszcza się, że wraz z poziomem znajomości języka polskiego jako obcego (dalej:

JPJO) zwiększa się umiejętność rozpoznawania i wyrażania emocji negatywnych przez cudzoziemców.

2. Cudzoziemcy zanurzeni w naturalnym środowisku językowym mają większą umiejętność rozpoznawania i wyrażania emocji negatywnych w języku polskim niż ci, którzy dopiero poznają polską przestrzeń kulturowo-językową. Zatem im dłuższy jest okres przebywania w Polsce, tym większa umiejętność rozpoznawania i wyrażania emocji negatywnych w języku polskim.
3. Oprócz nauki JPJO na kursach językowych cudzoziemcy poznają polszczyznę w rozmaitych sytuacjach komunikacyjnych, kontekstach i środowiskach, m.in. w trakcie kontaktów z polskojęzyczną częścią rodziny (np. z partnerem życiowym pochodzącym z Polski i jego rodziną) czy podczas rozmów ze współpracownikami. Środowiska te są równoważne w kontekście wyrażania emocji negatywnych. Przypuszcza się, że nie występuje takie środowisko, w którym cudzoziemiec może poznać więcej bądź mniej sposobów wyrażania emocji negatywnych w języku polskim.
4. Odczytywanie znaczenia frazeologizmów odnoszących się do wyrażania emocji negatywnych sprawia trudność uczącym się JPJO. Bywają one nieczytelne nawet dla cudzoziemców legitymujących się znajomością polszczyzny na najwyższych poziomach zaawansowania językowego. Ponadto podobieństwo danego frazeologizmu w języku obcym do tego istniejącego w języku rodzimym nie zawsze oznacza, że zostanie on prawidłowo przetłumaczony i zrozumiany.
5. Zajęcia praktyczne i nauka sposobów wyrażania emocji – zarówno pozytywnych, jak i negatywnych – w polskiej przestrzeni kulturowo-językowej mogą wywołać w uczących się zainteresowanie tym zagadnieniem i chęć aktywności na zajęciach. Pewne rodzaje technik i zadań sprzyjają aktywizacji oraz zaangażowaniu grupy, co dotyczy także tematu wyrażania emocji.

W **rozdziale pierwszym** przedstawiłam naukowe podstawy pracy związane z ustaleniami przedstawicieli sześciu dyscyplin niejęzykoznawczych: filozofii, psychologii, neuronauki (neurobiologii i neuropsychologii), antropologii, komunikacji międzykulturowej i socjologii. Wywód został zogniskowany wokół relacji emocje – kultura – język. Wśród opisanych zagadnień znalazły się takie, które można wykorzystać w nauczaniu cudzoziemców języka polskiego i kultury polskiej, m.in. charakterystyka kultury polskiej, gesty emblematyczne, style komunikacyjne, koncepcja emocji kulturowej R.A. Schwedera czy socjologiczne teorie emocji.

W **rozdziale drugim** przybliżyłam wybrane ustalenia językoznawców, w tym glottodydaktyków, dotyczące wyrażania emocji za pomocą języka. Dotyczą one m.in. funkcji języka związanych z wyrażaniem emocji, języka potocznego, słownictwa, a także rozważań z zakresu kognitywizmu i pragmalingwistyki. Za szczególnie istotne uznałam ustalenia powstałe na gruncie lingwistyki kulturowej i międzykulturowej oraz spostrzeżenia A. Wierzbickiej dotyczące analizy znaczenia nazw emocji w różnych językach. Przedstawiłam niektóre sposoby wyrażania emocji negatywnych w dziesięciu wybranych językach obcych, a także trzy polskie emocje kulturowe, których nie można przetłumaczyć za pomocą jednowyrazowego ekwiwalentu: *przykro*, *żał* i *tęsknota*.

W **rozdziale trzecim** przeprowadziłam analizę wybranych standaryzowanych programów nauczania języka polskiego jako obcego oraz 21 wybranych podręczników i materiałów dydaktycznych pod względem zapisów i treści dotyczących nauczania sposobów wyrażania emocji negatywnych. Okazało się, że w *Programach nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1-C2* ponad połowa wszystkich funkcji ekspresywnych na poziomach B1-C2 dotyczy umiejętności wyrażania emocji negatywnych (53% na poziomie B1, 58% na poziomie B2 i 61% na poziomach C1-C2). Również od poziomu B1 zakłada się poznawanie języka potocznego, rozwijanie umiejętności wyrażania emocji podczas komunikacji ustnej i rozpoznawania ich w wypowiedziach rozmówców. Z kolei w analizie podręczników i materiałów dydaktycznych przedstawiono fragmenty związane z wyrażaniem emocji negatywnych z pomocą języka. Występują one w wielu publikacjach, jednak badane zagadnienie w znacznej części z nich podejmowane jest w sposób sporadyczny, często wręcz przypadkowy.

W **rozdziale czwartym** przedstawiłam opis badań przeprowadzonych na potrzeby niniejszej rozprawy. Zgodnie z podejściem hybrydowym (mieszanym) połączyłam badania ilościowe z jakościowymi. Jako techniki badawcze zastosowałam ankietę, sondaż i obserwację. Ich przeprowadzenie umożliwiło zweryfikowanie hipotez sformułowanych we wstępie. Opisując każdy z rodzajów badań, scharakteryzowałam grupy osób badanych, metodologię danego badania oraz jego wyniki, a w podsumowaniu każdego badania wysnułam odpowiednie wnioski dydaktyczne. W ankiecie zawarłam pytania zamknięte mające na celu sprawdzenie, czy cudzoziemcy potrafią rozpoznawać i wyrażać emocje negatywne wyrażane za pomocą języka polskiego, a także pytania otwarte, w odpowiedziach na które ankietowani dzielili się swoimi przemyśleniami dotyczącymi wyrażania emocji negatywnych w językach rodzimych i w języku polskim. Badanie sondażowe dotyczyło

znajomości wybranych frazeologizmów dotyczących emocji negatywnych, które zaczerpnęłam z jednej z publikacji I. Nowakowskiej-Kempnej. Zbadałam sposoby interpretowania ich przez cudzoziemców, zwracając największą uwagę na te wyjaśnienia, w których respondenci łączyli znaczenia danych frazeologizmów z wyrażaniem emocji negatywnych. Analiza zajęć warsztatowych pozwoliła sformułować wnioski dotyczące wybranych sposobów nauczania wyrażania emocji negatywnych na zajęciach JPJO.

W **rozdziale piątym** przybliżyłam wybrany materiał gramatyczny i leksykalny przydatny w nauczaniu sposobów wyrażania emocji negatywnych w języku polskim. W inwentarzu zamieściłam przykłady ilustrujące możliwości zastosowania danego materiału, np. forma celownika etycznego – *Nie narzekaj mi tu, weź się w garść!*. Materiał podzieliłam na związany z fleksją, słowotwórstwem, składnią, odmiennymi i nieodmiennymi częściami mowy, szablonowymi zwrotami i frazeologizmami związanymi z wymiarami konceptualizacji uczuć. Opracowując rozdział piąty, korzystałam co prawda z wybranych opracowań językoznawczych, jednak część materiału opracowałam samodzielnie.

W **rozdziale szóstym**, który stanowi próbę syntezy części teoretycznej i analityczno-badawczej pracy, zamieściłam dziesięć propozycji rozwiązań metodycznych oraz dwanaście ćwiczeń przeznaczonych dla uczących się na poziomach B1-C2. Dotyczą one nie tylko nauczania wyrażania emocji negatywnych za pomocą języka polskiego, lecz także różnych sprawności językowych i podsystemów języka. Stanowią propozycję włączenia zagadnienia wyrażania emocji negatywnych w scenariusz zajęć lekcyjnych.

W **zakończeniu** przeprowadziłam rekapitulację wyводу, odnosząc się do hipotez przedstawionych we wstępie. Z badania ankietowego wynika, że hipoteza dotycząca związku poziomu zaawansowania językowego z umiejętnością rozpoznawania i wyrażania emocji negatywnych w języku polskim jest błędna. Zaskakujące okazały się wyniki dotyczące umiejętności wyrażania emocji negatywnych za pomocą szablonowych zwrotów, a także rozpoznawania ich znaczenia – uśredniona liczba odpowiedzi prawidłowych udzielonych przez ankietowanych na poziomie B1 była wyższa niż w przypadku badanych na poziomach B2 i C1. Hipoteza dotycząca związku okresu przebywania w Polsce z umiejętnością rozpoznawania i wyrażania emocji negatywnych w języku polskim okazała się częściowo trafna. Zauważalny był wzrost uśrednionej liczby odpowiedzi prawidłowych przypadającej na 1 osobę badaną w zakresie rozpoznawania szablonowych zwrotów związanych z wyrażaniem emocji negatywnych. Czynniki te nie były jednak istotne w obszarze wyrażania emocji negatywnych. Hipoteza dotycząca równoważności wybranych środowisk i rodzajów

kontaktów w zakresie wyrażania emocji okazała się częściowo trafna. Porozumiewanie się w języku polskim z członkami rodziny miało wpływ na umiejętność rozpoznawania szablonowych zwrotów związanych z wyrażaniem emocji negatywnych. Pozostałe rodzaje kontaktów nie odegrały jednak tak dużej roli ani w zakresie wyrażania emocji, ani ich rozpoznawania. Ankietowani mieli większe problemy z wykorzystaniem odpowiedniego zwrotu adekwatnie do opisanej sytuacji (odpowiedzi prawidłowe stanowiły 44% wszystkich odpowiedzi) niż z rozpoznaniem zwrotów podanych w oderwaniu od kontekstu (odpowiedzi prawidłowe stanowiły 81% wszystkich odpowiedzi) lub zamieszczonych w dialogach (odpowiedzi prawidłowe stanowiły 68% wszystkich odpowiedzi). Wyniki przyczyniły się do sformułowania wniosków dydaktycznych, wśród których należy wymienić położenie nacisku na umiejętność wyrażania emocji za pomocą języka polskiego. Dowodem tego są liczne przykłady wulgaryzmów podawane przez ankietowanych w pytaniach otwartych.

Hipoteza odnosząca się do badania sondażowego okazała się trafna. Mniejszość respondentów odczytała znaczenie wykorzystanych frazeologizmów, wiążąc je z wyrażaniem emocji negatywnych (38% wszystkich odpowiedzi). Najwięcej osób poprawnie zinterpretowało znaczenie frazeologizmów *zamknąć się w sobie* (70% respondentów) oraz *ręce się komuś trzęsą* (60% respondentów). Oprócz udzielania poprawnej odpowiedzi związanej z wyrażaniem emocji wskazano na następujące rodzaje odpowiedzi: inne odpowiedzi prawidłowe (interpretacja niezwiązana z wyrażaniem emocji negatywnych), odpowiedzi nieprawidłowe oparte na przenośnej interpretacji danego frazeologizmu oraz odpowiedzi nieprawidłowe oparte na dosłownej interpretacji. Sformułowano odpowiednie wnioski dydaktyczne, w których wskazano na konieczność nauczania frazeologizmów związanych z wyrażaniem emocji negatywnych. Dotyczy to również cudzoziemców o bogatym zasobie leksykalnym, którzy potrafią wyjaśniać znaczenie za pomocą bliskoznacznych odpowiedników. Wielu respondentów tłumaczyło frazeologizmy za pomocą opisów sytuacji z nimi związanych, dlatego warto wykorzystywać ten sposób wyjaśniania pojęć podczas lekcji JPJO.

Analiza przebiegu trzech rodzajów zajęć warsztatowych poświęconych wyrażaniu emocji pokazała, że hipoteza dotycząca zainteresowania, które może zostać wywołane przez zajęcia praktyczne i naukę sposobów wyrażania emocji, okazała się trafna. Większość cudzoziemców wykazała chęć aktywnego uczestnictwa w warsztatach, co pozwala sądzić, że mają oni potrzebę poznawania nowych sposobów wyrażania emocji w poznawanym języku. Na podstawie przeprowadzonych zajęć sformułowałam wnioski dotyczące rozwiązań

nadających się do wykorzystania na zajęciach poświęconych wyrażaniu emocji, w tym emocji negatywnych. Wskazałam na rolę dyskusji jako formy wprowadzenia w obszar wyrażania emocji, wykorzystywania dialogów i materiałów autentycznych, a także możliwości użycia nowo poznanego słownictwa w wypowiedziach ustnych.

Warszawa, 25.09.2019 r.

Barbara Lukaszewicz